

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.2.28>

СТЕПАНЧЕНКО А.В.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF THE ILLEGAL USE FOR PROFIT OF HUMANITARIAN AID, CHARITABLE DONATIONS OR FREE AID

Криміналістичну характеристику незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги слід тлумачити як інформаційну модель, що складається із елементів: предмет посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, обстановка та слідова картина події, особа правопорушника.

Предмет посягання визначений за змістом Законів України «Про гуманітарну допомогу» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Спільними ознаками предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є безоплатне надання товарів та цільова спрямованість. Типовими предметами кримінального правопорушення є: продовольство, санітарно-гігієнічні засоби, лікарські засоби та медичні вироби, одяг/взуття, технічні засоби, транспортні засоби, паливо та ін.

Спосіб вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є повноструктурним, передбачає підготовку, безпосереднє вчинення та приховування. Безпосередня реалізація виражається у таких формах: продаж товарів чи предметів гуманітарної допомоги, тобто будь-яка їх оплатна передача; використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги – тобто розпорядження ними у будь-який спосіб не за фактичним цільовим призначенням; укладання будь-яких інших правочинів щодо розпорядження будь-чим із зазначеного вище.

На обстановку вчинення кримінальних правопорушень впливають суспільні умови та нормативно-правове регулювання, а час реалізації протиправних дій обумовлений дією правового режиму воєнного стану. Слідова картина кримінальних правопорушень за ст. 201-2 КК України включає три блоки слідової інформації: матеріальні сліди, ідеальні сліди, електронні (цифрові) сліди.

Особа правопорушника – це будь-яка особа, яка наділена усіма обов'язковими ознаками (шістнадцятирічний вік, осудність, фізична особа). За ч. 2 ст. 201-2 КК України передбачена відповідальність і спеціального суб'єкта – службової особи, яка задля отримання прибутку використовує службове становище. Відомості про особу правопорушника охоплюють такі групи ознак: біологічні, соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-правові.

Ключові слова: кримінальне провадження, нормативно-правові акти, кримінальне правопорушення, гуманітарна допомога, спосіб вчинення, предмет посягання, особа правопорушника.

The forensic characteristic of the illegal use of humanitarian aid, charitable donations or free assistance for profit should be interpreted as an information model consisting of the following elements: the subject of the offense, the method of committing the criminal offense, the circumstances and the trace of the event, the identity of the offender.

The subject of the offense is determined by the content of the Laws of Ukraine “On Humanitarian Aid” and “On Charitable Activities and Charitable Organizations”.

Common features of the subject of the criminal offense provided for in Art. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine are the free provision of goods and targeted orientation. Typical subjects of the criminal offense are: food, sanitary and hygienic products, medicines and medical products, clothing/footwear, technical means, vehicles, fuel, etc.

The method of committing illegal use for the purpose of profiting from humanitarian aid, charitable donations or free aid is full-structured, involves preparation, direct commission and concealment. Direct implementation is expressed in the following forms: sale of goods or items of humanitarian aid, i.e. any of their paid transfer; use of charitable donations, free aid - i.e. disposal of them in any way not for their actual intended purpose; conclusion of any other transactions regarding the disposal of any of the above.

The circumstances of committing criminal offenses are influenced by social conditions and regulatory and legal regulation, and the time of implementation of illegal actions is determined by the action of the legal regime of martial law. The trace picture of criminal offenses under Art. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine includes three blocks of trace information: material traces, ideal traces, electronic (digital) traces.

The person of the offender is any person who is endowed with all the mandatory characteristics (sixteen years of age, sanity, natural person). Part 2 of Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine also provides for the responsibility of a special subject - an official who uses his official position for profit. Information about the person of the offender includes the following groups of characteristics: biological, socio-demographic, moral-psychological, socio-legal.

Key words: *criminal proceedings, regulatory legal acts, criminal offense, humanitarian aid, method of commission, subject of offense, person of the offender.*

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах сьогодення, у зв'язку із запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану, подоланням збройної агресії російської федерації – увага всього світового товариства зосереджена на необхідності допомоги нашій державі та її громадянам. Мова йде як про надання матеріально-технічної та медичної допомоги, необхідного озброєння, так й гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги для підтримки українців у надзвичайно складний час.

Обсяги благодійних пожертв небайдужих до долі українців вражають. Так, за офіційними даними, до України за період воєнного стану до України надійшло лише медичної гуманітарної допомоги на суму понад 16 млрд грн. [1]. Загалом західні країни-донори виділили Україні впродовж трьох років війни проти Росії близько 267 млрд євро допомоги, тобто понад 80 млрд євро щороку. Зокрема, близько 130 мільярдів євро були виділені на військову допомогу, 118 мільярдів євро – на фінансову підтримку та 19 мільярдів євро – на гуманітарну допомогу [2].

Однак, нерідко надана іноземними партнерами гуманітарна допомога, благодійні пожертви або безоплатна допомога використовується «не за призначенням», не доходить до свого адресату, а стає предметом посягання правопорушників.

Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора про стан кримінальних правопорушень у державі засвідчує проблемність ситуації. Так, за ст. 201-2 Кримінального кодексу (КК) України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» протягом 2022 року зареєстровано 384 кримінальні правопорушення (вручено повідомлень про підозру – 58, направлено до суду з обвинувальним актом – 25 кримінальних проваджень); 2023 року – 189 (36 та 25 відповідно); 2024 року – 107 (26 та 12 відповідно) [3].

Однак, офіційні статистичні дані лише частково відображають реальні показники щодо вчинення даних кримінальних правопорушень унаслідок: високого рівня їх латентності; складності виявлення та документування; проблем доказування обставин кримінального провадження; застосування правопорушниками та іншими зацікавленими особами заходів з приховання та спроб уникнення відповідальності.

На державному рівні здійснюються системні заходи щодо недопущення зловживань у сфері недопущення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Так, Постановою Верховної Ради України від 20 вересня 2022 року №2603-IX утворено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання,

розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави [4].

Держава вживає комплексних заходів щодо попередження випадків зловживань у даній сфері. Так, з 1 грудня 2023 року запрацювала Автоматизована система реєстрації гуманітарної допомоги. Ключова мета такого інструменту – зробити процедуру ввезення та обліку гуманітарної допомоги зручнішою та прозорішою [5; 6].

Однак, попри зусилля, виявлення та розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги поки залишається ускладненим низкою обставин. Причинами є приховування зацікавленими особами протиправної діяльності; наявність системи корупційних зв'язків, «кругової поруки», у тому числі у державних та правоохоронних органах; недостатній рівень знань та практичного досвіду працівників правоохоронних органів щодо розслідування даного виду кримінальних правопорушень; складність відмежування складу кримінального правопорушення, визначеного ст. 201-2 КК України із такими кримінально протиправними діяннями як шахрайство (ст. 190 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) та ін., що в свою чергу ускладнює визначення правильної попередньої кваліфікації та проведення подальшого повного й швидкого розслідування. Таким чином, проблеми нормативно-правового регулювання, відсутність змістовних наукових розробок, присвячених указаній проблематиці, доводять актуальність і практичне значення обраної теми.

Слід приділити увагу формуванню криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, а саме криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Адже лише пізнавши механізм кримінального правопорушення, його елементи – можна забезпечити ефективне досудове розслідування з метою досягнення завдань кримінального провадження. Стратегічно – мова йде про формування криміналістичної методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, а її обов'язковою складовою є відповідна криміналістична характеристика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із сферою незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, висвітлено у таких дисертаційних дослідженнях: В.М. Шевців «Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» (Харків, 2023) [7], В.М. Латишев «Основи методики розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги» (Дніпро, 2023) [8]. Однак, протиправна діяльність постійно зазнає змін, розвивається за своїми «законами», що обумовлює зміни криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та її окремих елементів. Такі вчені як А.В. Іщенко, В.В. Тищенко, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітько, В.М. Шевчук – сформулювали основи наукових положень щодо криміналістичної характеристики правопорушень, що і буде використано як теоретична основа дослідження.

Мета статті. Розкрити зміст криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Виклад основного матеріалу. Власне криміналістична характеристика складається за своїм змістом із кількох блоків інформації. Важливою складовою є саме кримінально-правова [9, с. 539], яка визначає кримінальну протиправність діяння. Вона ґрунтується на аналізі складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Сучасні дослідники у сфері кримінального права приділили увагу її формуванню. Так, О.С. Бондаренко та В.О. Савчук відзначають, що об'єктом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Однак, не зважаючи на місце розміщення аналізованої статті у структурі Кримінального кодексу України, не всі вчені розділяють цю думку. Зокрема, висловлюється припущення відносно доцільності віднесення незаконного

використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, вчиненого з використанням службового становища, до числа корупційних кримінальних правопорушень. Адже, мета такого діяння, так само, як і мета корупційних кримінальних правопорушень – це незаконне збагачення [10, с. 360]. Відповідно, вказана наукова думка ще раз підтверджує наш висновок про складний механізм даного кримінального правопорушення, що вимагає комплексного підходу до його розгляду.

Як відзначає Г.О. Чорний, з огляду на принципи побудови окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, у якій криміналістична характеристика посідає ключову позицію, їй останню варто розглядати як інформаційну модель, у якій відбуваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, притаманні цьому масиву злочинів, і специфічні, які дають змогу відокремити його від інших груп злочинів. Водночас головною відмінністю цієї моделі є те, що всі елементи, які входять до її складу, становлять певну систему й розглядати їх у відриві один від одного недоцільно [11, с. 159].

Тобто, криміналістичну характеристику незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги слід тлумачити як інформаційну модель, що складається із елементів: предмету посягання, обстановки та способу вчинення кримінального правопорушення, слідової картини події, особи правопорушника та особи потерпілого.

Предмет посягання визначений за змістом Закону України «Про гуманітарну допомогу» 1999 року. Так, згідно п. 2 ст. 1 закону України «Про гуманітарну допомогу» 1999 року, гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвуваль, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [12].

Згідно п. 1 ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» 1999 року, безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам гуманітарної допомоги [12].

У юридичній літературі гуманітарну допомогу залежно від форми її надання класифікують таким чином: грошова; товарна; надання послуг; виконання робіт [13, с. 12]. Оскільки у ст. 201-2 КК фігурують лише «товари (предмети) гуманітарної допомоги» і «такі майно», нецільове використання гуманітарної допомоги, яка надається у вигляді виконання робіт чи надання послуг, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК. Сказане відноситься і до безоплатної допомоги (різновид гуманітарної допомоги), яка також може надаватися у вигляді виконання робіт і надання послуг [14, с. 103].

Згідно ч. 1 ст. 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 2012 року, благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону [15].

О.О. Дудоров та Р.О. Мовчан відзначають, що незважаючи на те, що благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником не тільки коштів та іншого майна, а й майнових прав, ч.1 ст. 201-2 КК передбачає караність інших правочинів щодо розпорядження лише «таким майном». Виправданням такого законодавчого кроку може слугувати хіба що та обставина, що цивілістичне розуміння поняття майна охоплює не лише окремі речі та їх сукупність, а й майнові права та обов'язки (ст.190 Цивільного кодексу України) [14, с. 103].

Отже, підсумовуючи наукову дискусію, слід зазначити, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є:

а) безоплатна та гуманітарна допомога, яка має такі ознаки: надається на неоплачуваній основі; є адресованою конкретному отримувачеві; має цільовий характер; реалізується у грошовій або натуральній формі; надається у вигляді фінансової допомоги (пожертвуваль), виконання певних робіт, надання певних послуг; отримувачі допомоги підпадають під ознаки категорій осіб, які їй потребують [7, с. 39].

б) благодійна жертва, основними ознаками котрої є: безоплатність; спрямованість на сприяння законним інтересам набувачам такої допомоги в чітко визначених у ч. 2 ст. 3 Закону

України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 2012 року сферам благодійної діяльності, розвиток і підтримку цих сфер у суспільних інтересах; попередня визначеність і договореність про цілі такої пожертви; предметом пожертв є кошти, інше майно та майнові права; реалізація у формі передачі у власність бенефіціара(ів) [7, с. 40].

З наведеного помітно, що спільними ознаками предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є їх безоплатне надання та цільова спрямованість [7, с. 40].

Важливим є положення, що предмети, що юридично не мають статусу гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у відповідності до законодавства, не можуть розглядатись як такі – навіть якщо вони, як і предмети гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги спрямовуються на здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, цивільного захисту населення та його повсякденних потреб. Це не означає наявності прогалини у кримінальному законі, оскільки вчинення дій, зазначених у ст. 201-2 КК України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», із предметами, що не належать до гуманітарної допомоги чи благодійних пожертв, може кваліфікуватися за іншими статтями КК України, як от кримінальні правопорушення проти власності, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності тощо [16, с. 23].

Ще однією обов'язковою ознакою предмета посягання є визначений КК України розмір. У частині 2 Примітки до ст. 201-2 КК України визначено, що «дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [17].

Проведені емпіричні дослідження засвідчили, що предметом посягання щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є:

- продовольство (вважають 67,4% слідчих);
- санітарно-гігієнічні засоби (66,7% слідчих);
- лікарські засоби та медичні вироби (62,5% слідчих);
- одяг/взуття (47,2% слідчих);
- технічні засоби (48,6% слідчих);
- транспортні засоби (62,5% слідчих);
- паливо (27,8% слідчих);
- інше (9,0 % слідчих).

Спосіб незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є ознакою його об'єктивної сторони, до складу якої належать також: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); суспільно небезпечні наслідки (протиправний результат); причинно-наслідковий зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками; знаряддя та засоби, місце, час й обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Спосіб вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є повноструктурним, що передбачає підготовку, безпосереднє вчинення та приховування.

Спосіб є «ключовим» елементом криміналістичної характеристики, і традиційно у науковій літературі йому приділяють значну увагу.

Аналіз об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», надає уявлення про основні ознаки реалізації протиправного умислу [17].

Отже, спосіб реалізації протиправної діяльності має такі форми виразу:

- а) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги;
- б) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги з метою отримання прибутку;
- в) укладання інших правочинів щодо розпорядження товарами (предметами) гуманітарної допомоги, благодійними пожертвами, безоплатною допомогою з метою отримання прибутку.

Характеристика способу реалізації протиправного умислу залежить від таких особливостей:

- а) вчинення протиправних дій повторно;
- б) вчинення протиправних дій за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища;
- в) вчинення протиправних дій організованою групою;
- г) вчинення протиправних дій у значному розмірі, особливо великому розмірі, особливо великому розмірі;
- д) вчинення під час надзвичайного або воєнного стану.

Отже, можна виділити три активні форми (альтернативні дії) способу вчинення досліджуваного кримінального правопорушення [18, с. 187]: 1) продаж товарів чи предметів гуманітарної допомоги, тобто будь-яка їх платна передача; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги – тобто розпорядження ними у будь-який спосіб не за фактичним цільовим призначенням; 3) укладання будь-яких інших правочинів щодо розпорядження будь-чим із зазначеного вище.

Проведені емпіричні дослідження підтвердили цей висновок. Так, згідно даних анкетування отримано такі щодо способу незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги:

- 1) продаж товарів чи предметів гуманітарної допомоги, тобто будь-яка їх платна передача (на думку 56,9% слідчих);
- 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги – тобто розпорядження ними у будь-який спосіб не за фактичним цільовим призначенням (22,2% слідчих);
- 3) укладання будь-яких інших правочинів щодо розпорядження будь-чим із зазначеного вище (20,8% слідчих).

Слід врахувати роздуми А.В. Шевчука, О.М. Бондарук, що мета цього кримінального правопорушення «отримання прибутку» є дискусійною, адже досі таке словосполучення вживалося лише у контексті фактичних наслідків протиправної поведінки суб'єкта. Конкретизуючи мету у ч. 1 ст. 201-2 КК України, законодавцю варто було б зробити акцент не на самому факті отримання прибутку, а на меркантильному контексті розпорядження ним (наприклад, розтраті, заволодінні, привласненні чи іншому незаконному використанні отриманого прибутку) [18, с. 190].

Аналіз судово-слідчої практики (зокрема, із використанням Єдиного державного реєстру судових рішень), дозволив навести (Шербак А.І., Фролов В.О.) типові способи реалізації протиправних дій, їх безпосередню форму виразу: продаж гуманітарної допомоги у вигляді транспортних засобів; продаж гуманітарної допомоги у вигляді персональних тактичних аптечок; продаж благодійної допомоги у вигляді цигарок для особового складу Збройних сил України; продаж гуманітарної допомоги у вигляді шоломів (касок), бронежилетів та бронепластин; продаж гуманітарної допомоги у вигляді памперсів дорослих, рослинних напоїв, дитячої сухої суміші, шоломів балістичних, вживаного одягу для дітей тощо; продаж гуманітарної допомоги у вигляді спеціального епікеровочного воєнного одягу та засобів первинної потреби; продаж гуманітарної допомоги у вигляді м'ясних продуктів; продаж гуманітарної допомоги у вигляді мила, кнопкових телефонів, тепловізорів, респіраторних масок, антисептиків; заволодіння коштами, спрямованими на гуманітарну допомогу безпритульним тваринам; розміщення в ЗМІ недостовірної інформації про відкриття рахунку на збір коштів для закупівлі гуманітарної допомоги мешканцям населеного пункту та привласнення таких коштів та ін. [19, с. 106].

Під час характеристики *обстановки* вчинення кримінального правопорушення принциповим є встановлення всіх складових, об'єктивних обставин та суб'єктивних умов, які дозволили реалізацію протиправного умислу. Обстановку слід тлумачити у глобальному значенні, з точки зору суспільних умов, які існують у державі. На обстановку вчинення впливають умови реалізації інституту благодійництва, які склалися у державі. Вони визначені за змістом Законів України: «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 2012 року, «Про гуманітарну допомогу» 1999 року, «Про волонтерську діяльність» 2011 року.

Відповідно, незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги реалізується у відповідних сферах суспільних відносин, що й визначає особливості обстановки вчиненого кримінального правопорушення. Мова йде про наступні сфери реалізації протиправного умислу:

- 1) надання допомоги підрозділам Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державній прикордонній службі України, Державній службі України

з надзвичайних ситуацій, Державній міграційній службі України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, іншим державним органам, які входять до складу сектору безпеки і оборони України, а також для використання військовослужбовцями з метою забезпечення проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації. іншим військовим формуванням;

2) надання допомоги органам державної влади під час дії правового режиму воєнного стану для сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення;

3) надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок війни: людям, які перебувають в безпосередній близькості до зони бойових дій; внутрішньо переміщеним особам; постраждалим від війни громадам; мешканцям і громадам деокупованих міст і сіл.

Особлива увага приділяється вразливим категоріям: багатодітним сім'ям; самотніми батькам/опікунам, що проживають разом з дітьми; вагітним/годуєчим мамами; самотніми людям похилого віку; людям з інвалідністю; важкохворим та ін.

Щодо місця вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, ними найчастіше є прикордонні регіони, оскільки значна частка гуманітарної допомоги отримується із-за кордону та проходить розмитнення. Зокрема, це Чернівецька, Закарпатська та Львівська області. Крім того, місцями вчинення вказаних кримінальних правопорушень є гуманітарні хаби та пункти видачі гуманітарної допомоги, які функціонують у всіх регіонах України. Окремо варто вказати, що одним із способів отримання пожертв та гуманітарної допомоги, а також їх нецільового використання з метою отримання прибутку є створення відповідних дописів у соціальних мережах. Відповідно місцем учинення вказаних протиправних діянь у такому разі варто вважати й кіберпростір, що значно полегшує зловмисникам досягти протиправного задуму [1, с. 88–89].

Час реалізації протиправних дій обумовлений дією правового режиму воєнного стану.

Слідова картина злочинів за ст. 201-2 КК України включає три блоки слідової інформації:

1) матеріальні сліди – трасологічні сліди-відображення, сліди пальців рук, документи, рукописні тексти, предмети-носії ДНК інформації, сліди ніг (взуття), транспортний засіб (приватний чи службовий), речі які належать до групи товарів гуманітарної допомоги, залишки упакування товарів та ін.

Вивчення матеріалів практики дає підстави стверджувати, що під час проведення слідчих (розшукових) дій, з метою виявлення матеріальних джерел слідової інформації, застосовувалися наступні технічні засоби: засоби криміналістичних наборів для роботи зі слідової інформацією; засоби фото-, відео фіксації; спеціальні засоби криміналістичної техніки для роботи з окремими видами слідової інформації, у тому числі й експрес текст для проведення попередніх досліджень.

2) ідеальні сліди – показання підозрюваного (обвинуваченого), свідка, потерпілого. Отримуються шляхом проведення вербальних слідчих (розшукових) дій із дотриманням організаційно-тактичних і психологічних засад проведення.

3) електронні (цифрові) сліди – це матеріальний невидимий слід, що може бути виявлений, зафіксований і досліджений за допомогою цифрових електронних пристроїв і який містить будь-яку криміналістично значущу інформацію (відомості, дані), зафіксовану в електронній (цифровій) формі на матеріальному носії [20, с. 168–175].

У процесі розслідування кримінальних правопорушень особлива увага приділяється отриманню даних з відкритих джерел (OSINT), як джерела доказів у електронній формі. Одним з прикладів використання OSINT у розслідуванні незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є використання соціальних мереж для виявлення та фіксації протиправних дій. Фотографії та відео, опубліковані в соціальних мережах, можуть містити важливу інформацію про товари, їх продаж, причетних осіб, що дозволяє правоохоронним органам швидко знайти та ідентифікувати осіб, причетних до кримінального правопорушення.

Особа правопорушника щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги

Суб'єктом основного складу досліджуваного кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, яка наділена усіма обов'язковими ознаками (шістнадцятирічний вік, осудність, фізична особа). Зазвичай, на практиці йдеться про всіх тих пересічних громадян, які у найрізноманітніші способи долучаються до процесу надання відповідної допомоги, проте з заздалегідь сформованим меркантильним бажанням отримати вигоду від цього або такої спокуси вони

піддаються уже під час організації діяльності з товарами чи предметами гуманітарної допомоги. У той же час, у ч. 2 ст. 201-2 виділено також і спеціального суб'єкта – службову особу, яка задля отримання прибутку використовує службове становище [18, с. 187]. Найбільш поширеними прикладами останнього є відповідна протиправна діяльність у сфері благодійної допомоги ЗСУ та внутрішньо переміщеним особам, у вчиненні якої правоохоронцями підозрюються керівники громадських організацій, а також службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, зокрема обласних військових адміністрацій і місцевих рад. Погоджуємося із думкою А.В. Шевчука, О.М. Боднарук О.М., що окремо варто наголосили на певній, на нашу думку, суттєвій прогалині у редакції статті 201-2 щодо різновиду спеціального суб'єкта, для усунення якої доволі доречним було б криміналізувати відповідну суспільно небезпечну діяльність як офіційних волонтерів (тобто тих, хто здійснює волонтерську діяльність (а) індивідуально, проте наділений відповідним офіційним статусом, або (б) діє через організації та установи, інформація про які розміщена на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності), так і посадових осіб, які хоч і не наділені службовими повноваженнями, однак у зв'язку з своєю посадою можуть мати доступ до предметів гуманітарної допомоги, фактично розпоряджатися ними тощо [18, с. 187–188].

Вчені (А.І. Щербак, В.О. Фролов) деталізують особу правопорушника, надаючи їй якісних ознак. Так, наприклад, відповідно до положень Закону України «Про гуманітарну допомогу», а саме ст. 1, у сфері відносин отримання та передачі такої допомоги, визначають три кола осіб:

1) донори (іноземні, вітчизняні) – юридичні та фізичні особи які надають допомогу;

2) отримувачі гуманітарної допомоги – юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги: благодійні, громадські, юридичні організації, тощо;

3) набувачі гуманітарної допомоги – фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається. В свою чергу, юридичні особи – це особи, які зареєстровані в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги [12].

Однак, існує наукова позиція про те, що суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, не можуть бути набувачі допомоги, оскільки такі особи є кінцевими «споживачами» та на власний розсуд розпоряджаються вже отриманою допомогою, також не можуть бути і донори, оскільки тільки вони вирішують як, коли і на яких умовах надавати гуманітарну допомогу. Тому вважається, що саме отримувачі гуманітарної допомоги є суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України [19, с. 109].

Цікавим є дослідження якісних характеристик правопорушника – тобто, особи яка підозрюється у вчиненні незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Адже, як продемонстрували результати емпіричних досліджень, слідчий при побудові версій та плануванні розслідування надає пріоритет інформації про особу правопорушника, яка складається із біологічних ознак, соціально-демографічних, біологічних, морально-психологічних, соціально-правових ознак.

Висновок. У результаті дослідження сформовано криміналістичну характеристику незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги як науково розробленої парадигми дослідження криміналістичної суті вказаних кримінальних правопорушень – їх діяльнісного (функціонального) і слідового (інформаційного) аспектів з метою формування вихідної бази для побудови криміналістичної методики їх розслідування, формування відповідного теоретико-методологічного інструментарію та криміналістичних рекомендацій для практичної діяльності відповідно до складових: предмет посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, обстановка та слідова картина події, особа правопорушника.

Список використаних джерел:

1. За період воєнного стану до України надійшло медичної гуманітарної допомоги на суму понад 16 млрд грн. 25/09/2023. *Міністерство охорони здоров'я*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/z-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni-ukraina-otrimala-medichnoi-gumanitarnoi-dopomogi-na-sumu-ponad-16-mlrd-grn>

2. Західні країни-донори виділили Україні впродовж трьох років війни проти Росії близько 267 млрд євро допомоги, тобто понад 80 млрд євро щороку. 29 березня 2025 року. *Укрінформ*. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3960447-ukraina-za-tri-roki-vijni-otrimala-267-milardiv-zahidnoi-dopomogi.html>

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2020–2024 роки. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.

4. Постанова Верховної Ради України. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави від 21 вересня 2023 року № 3395-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3395-IX#Text>

5. Без паперів та через цифрову платформу: як завозити гуманітарну допомогу з 1 квітня. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bez-papiriv-ta-cherez-tsyfrovu-platfomu-iak-zavozyty-humanitarnu-dopomohu-z-1-kvitnia>

6. Автоматизована система реєстрації гуманітарної допомоги. URL: <https://good.gov.ua/>

7. Шевців В.М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 292 с.

8. Латишев В. П. Основи методики розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги : дис. ... канд. юрид. наук:12.00.09. Дніпро, 2025. 226 с.

9. Ушканенко Е. О. Криміналістична характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 532–540. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.75>

10. Бондаренко О.С., Савчук В.О., Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: аналіз законодавчої новели. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 359–362. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/87>

11. Чорний Г. Криміналістична характеристика злочинів терористичної спрямованості: теоретичні проблеми формування на сучасному етапі. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 156–163. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-17>

12. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

13. Коваль Н. О. Підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2014. 19 с.

14. Дудоров О.О., Мовчан Р. О., Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2 (98). С. 99–115. <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/80/76>

15. Про благодійну діяльність та благодійні організації : закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

16. Дудоров О., Мовчан Р., Каменський Д. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1 (122). С. 21–37.

17. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

18. Шевчук А.В., Боднарчук О.М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 72: частина 2. 2022. С. 184–191. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.63>

19. Щербак А.І., Фролов В.О. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4 (57), 2024. С. 105–111. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2024.21>

20. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 168–175.